

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

КЊ. LXXVII, СВ. 2

ISSN 0350-185X

UDC 808

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
AND
SASA SERBIAN LANGUAGE INSTITUTE

SOUTH SLAVIC PHILOLOGIST

Vol. LXXVII, No. 2

Editorial Board

*Dr Rajna Dragičević, Dr Victor Friedman, Dr Najda Ivanova,
Dr Vladan Jovanović, Dr Aleksandar Loma, Dr Alina Maslova,
Dr Sofija Miloradović, Dr Miroslav Nikolić, Dr Slobodan Pavlović,
Dr Predrag Piper, Dr Slobodan Remetić, Dr Jelica Stojanović,
Dr Sreto Tanasić, Dr Zuzanna Topolińska, Dr Anatoly Turilov,
Dr Jasna Vlajić-Popović*

Editor-in-Chief

Rajna Dragičević

BELGRADE

2021

ISSN 0350–185X

UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЛУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

КЊ. LXXVII, СВ. 2

Уређивачки одбор

*др Јасна Влајић-Појовић, др Рајна Драгићевић, др Најда Иванова,
др Владан Јовановић, др Александар Лома, др Алина Маслова,
др Софија Милорадовић, др Мирослав Николић, др Слободан Павловић,
др Предраг Пийер, др Слободан Реметић, др Јелица Сиојановић,
др Срејто Танасић, др Зузана Тојолињска, др Анајолиј Турилов,
др Викџор Фридман*

Главни уредник
Рајна Драгићевић

БЕОГРАД
2021

Први број *Јужнословенског филолога* изашао је 1913. године, у Београду. Часопис су покренули Љубомир Стојановић и Александар Белић, чланови Српске краљевске академије. Први уредник *Јужнословенског филолога* био је Александар Белић. Од броја XVIII часопис издају Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ.

Секретар Уређивачког одбора
др Владан Јовановић

Рецензенти

др Дејан Ајдачић (Институт за класичне студије и славистику, Гдањск), др Јулија Балтова (Институт за бугарски језик БАН, Софија), др Петар Буњак (Филолошки факултет, Београд), др Даринка Гортан Премк (Филолошки факултет, Београд), др Гордана Драгин (Филозофски факултет, Нови Сад), др Рајна Драгићевић (Филолошки факултет, Београд), др Сања Ђуровић (Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац), др Никол Јаночкова (Одсек за савремену лексикологију и лексикографију САН, Братислава), др Александар Костић (САНУ, Београд), др Александра Марковић (Институт за српски језик САНУ, Београд), др Софија Милорадовић (Институт за српски језик САНУ, Београд), др Мирослав Николић (Филолошки факултет, Београд), др Марина Спасојевић (Институт за српски језик САНУ, Београд), др Слободан Реметић (АНУРС, Бања Лука), др Зофија Рудник-Карватова (Институт за славистику ПАН, Варшава), др Далибор Соколовић (Филолошки факултет, Београд), др Марија Стефановић (Филозофски факултет, Нови Сад)

Израду и штампање финансирало је
Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.
Прихваћено на седници Одељења језика и књижевности САНУ 28. 9. 2021.

Издају

Српска академија наука и уметности, Кнез Михаилова 35, Београд
Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, Београд

Коректура
Дивна Продановић

Коректура резимеа на руском
Стефан Милошевић

Коректура резимеа на енглеском
Татјана Ружин Ивановић

Припрема за штампу
Давор Палчић (palcic@eunet.rs)

Штампа
Планета принт
Виноградски венац 9, Београд

Решењем Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије, број 413-00-724/2002-01 од 17. 7. 2002. године, ова публикација је ослобођена пореза на промет.

САДРЖАЈ

Студије и расправе

Бојана М. Вельовић Поповић, Радивоје М. Младеновић: Замена <i>што</i> и њени семантички и синтаксички деривати у сиринићком говору	9
Бояна М. Велёвич Попович, Радивое М. Младенович: Местоимение <i>что</i> и его семантические и синтаксические дериваты в сиринических говорах	32
Bojana M. Veljović Popović, Radivoje M. Mladenović: The Pronoun <i>što</i> and its Semantic and Syntactic Derivatives in the Vernacular of the Sirinić County	33
Бранка З. Тафра: <i>Natuknica i nadnatuknica u frazeološkom rječniku</i>	35
Бранка З. Тафра: Заголовочная единица и опорный компонент во фразеологическом словаре	58
Branka Z. Tafra: The Entry and Super-entry in a Dictionary of Idioms	59
Равељ Ковалски: <i>Hierarchiczność w opisie słowotwórczym – wybrane problemy</i>	61
Павел Ковалски: Хијерархичност у дериватолошком опису – одабрани проблеми	73
Paweł Kowalski: Hierarchy in Derivatological Description – Selected Problems	74
Мартин Олоштиак: <i>Z dejín modernej sloveskej derivatológie</i>	75
Мартин Олоштјак: Из историје савремене словачке дериватологије	104
Martin Ološtiak: From the Modern History of Word-formation Research in Slovak Studies	104
Стана С. Ристић, Ивана В. Лазић Коњик: <i>Аксиолошки речник српског језика – предлог израде</i>	105
Стана С. Ристич, Ивана В. Лазич Коник: <i>Аксиологическиј словарь српског језика – предложение по составлению словаря</i>	125
Stana S. Ristić, Ivana V. Lazić Konjik: <i>Axiological Dictionary of the Serbian Language – a Proposal for its Compilation</i>	126
Драга С. Зец: <i>Лингвистичко истраживање двосложне или женске риме у српској поезији</i>	127
Драга С. Зец: <i>Лингвистическое исследование двухсложных или женских рифм в сербской поэзии</i>	155
Draga S. Zec: <i>A Linguistic Investigation of Disyllabic or Feminine Rhymes in Serbian Poetry</i>	156

Владан З. Јовановић: Поглед на партиципска образовања на <i>-ћи</i> , <i>-вши</i> и <i>-м(и)</i> из угла лексикографског описа савременог српског језика	157
Владан З. Јованович: Взгляд на причастные образования на <i>-ћи</i> , <i>-вши</i> и <i>-м(и)</i> с точки зрения лексикографического описания современного сербского языка	180
Vladan Z. Jovanović: An Overview of the Participles Ending in <i>-ћи</i> , <i>-вши</i> and <i>-м(и)</i> from the Perspective of the Lexicographic Description of the Contemporary Serbian Language	182
Милена М. Јакић Шимшић: Асоцијативни односи придева у тесту слободних вербалних асоцијација српског језика	185
Милена М. Якич Шимшич: Ассоциативные отношения прилагательных в тесте свободных вербальных ассоциаций сербского языка	199
Milena M. Jakić Šimšić: Associative Relations of Serbian Adjectives in the Free Association Verbal Test	200
Саша П. Марјановић: Бенсонов систем обраде глаголске флексије у речнику	201
Саша П. Марьянович: Система представления глагольных флексий в словаре М. Бенсона	229
Saša Marjanović: The System of Processing Verb Inflection in Benson's Dictionary	231
Некролог	
Академик Иван Клајн (1937–2021) (Предраг Пипер)	233
Прикази и критика	
Виктор Савић. <i>Српска књижевна реч у својим њрвим стіолећима</i> . Подгорица – Ниш: Матица српска – друштво чланова у Црној Гори, Међународни центар за православне студије, 2019 (Вања Станишић)	239
<i>Наш језик</i> год. L, св. 2, 2019, 811 стр. (Марина Спасојевић)	244
Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska. <i>Definiowanie i profilowanie pojęć w (etno)lingwistyce</i> . Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2020, 548 str. (Ивана В. Лазић Коњик)	253
Ли́лија Раши́довна Ду́скаева. <i>Стилистический анализ в медиалингвистике</i> . Москва: Флинта, 2019, 340 стр.; Ли́лија Раши́довна Ду́скаева (науч. ред.), Любо́вь Юрьевна Ива́нова (отв. ред.). <i>Медиалингвистика славянских стран</i> . Москва: Флинта, 2020, 464 стр. (Стефан Милошевић)	266

Metaphor and Metonymy in the Digital Age. Theory and methods for building repositories of figurative language. Marianna Bolognesi, Mario Brdar & Kristina Despot (eds.). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2019, 264 p.
(Р а ј н а М. Д р а г и ћ е в и ћ) 273

Рајна Драгићевић. *Грамаџика у огледалу семантике*. Београд: Чигоја штампа, 2020, 236 стр. (В а л е н т и н а М. И л и ћ) 280

Регистри

Регистар кључних речи LXXVII књиге
Јужнословенског филолога, св. 2 291

Регистар имена LXXVII књиге
Јужнословенског филолога, св. 2 293

ISSN 0350-185X, – Књ. 77, св. 2 (2021), стр. 157–183

UDK: 811.163.41'367.625.4:81'37

COBISS.SR-ID: 53664265

<https://doi.org/10.2298/JFI2102157J>

Примљено: 4. маја 2021.

Прихваћено: 14. јуна 2021.

Оригинални научни рад

Владан З. Јовановић*

Институт за српски језик САНУ

ПОГЛЕД НА ПАРТИЦИПСКА ОБРАЗОВАЊА НА *-ћи*, *-вши* И *-м(и)* ИЗ УГЛА ЛЕКСИКОГРАФСКОГ ОПИСА САВРЕМЕНОГ СРПСКОГ ЈЕЗИКА**

У раду се са лексикографског аспекта анализирају партиципска образовања на *-ћи*, *-вши* и *-м(и)*, која се у савременом српском језику употребљавају 1) као континуанти некадашњих партиципа, тј. као глаголски придеви садашњег (*-ћи*, *-м(и)*) и прошлог времена (*-вши*) и 2) као речи које су задржале партиципску семантику, а у категоријалном смислу функционишу као прави придеви. Реч је о категорији која је књижевнојезичком реформом у другој половини 19. века потиснута из српских граматика, али је, упркос томе, остала присутна у делима појединих писаца све до данас. За разлику од савремених граматика, у којима се поменути типови партиципа не издавају нити описују, у описним речницима савременог српског језика, а нарочито у РСАНУ, одређен број партиципских образовања, укључујући и потврде из дела писаца 20. века (Момчило Настасијевић, Бранислав Нушић, Слободан Јовановић, Николај Велимировић, Јустин Поповић и др.), лексикографски се обрађују и описују. Циљ рада је да се на основу граматичке и семантичке анализе партиципских образовања на *-ћи*, *-вши* и *-м(и)*, која је утемељена на ширем обухвату грађе из дела писаца у којима налазимо партиципе, као и материјала добијеним из описних речника (РМС, РСЈ и РСАНУ), осветле најважнија лексикографска питања везана за обраду ових речи у речницима српског језика описног (дескриптивног) типа, као што су питања која се односе на успостављање одреднице, одређивање књижевнојезичке и стилске употребне вредности партиципа, дефинисање лексичког значења, као и преглед употребљене грађе и извора.

Кључне речи: партиципска образовања, граматика, семантика, лексикографија, речници, савремени српски језик.

* vladan.jovanovic@isj.sanu.ac.rs

** Овај рад финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-9/2021-14 који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

1. Увод (ОПШТЕ НАПОМЕНЕ О ПАРТИЦИПУ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ). Гледано према граматикама и другим лингвистичким приручницима, термин *йарѣициѣи* (обично у мн. *йарѣициѣи*) у савременој српској лингвистичкој терминологији употребљава се најчешће у трима значењима.

Као прво значење може се издвојити оно које партиципе, на опште-лингвистичком плану, одређује као речи у атрибутој функцији (у индоевропским језицима) које се додају именицама у реченици да би се њима означило да се каква радња приписује именици као особина у одређеном времену (в. Белић 1998: 274). А. Белић наводи пример „жена плачјшти идеть“ у значењу ‘жена у плачу иде’, где партицип презента *йлачжииѣи* „значи да се пратилачки, за време вршења главног глагола реченице, врши и друга радња која је собом ближе одређује, а не да се друга радња врши са њом напореда“ (Исто: 275). Као што је познато, старим партиципима у савременом српском језику одговарају друга граматичка и лексичка средства, док је непосредни облички рефлекс – српски герунд – само један од партиципских обличких континуаната. Герунд је настао онда када се прекинула веза партиципа са именицом, тј. субјектом и облик партиципа постао само одредба предиката (Исто: 275). Када се каже да „наш [савремени] језик нема партиципа“ (ЕНС.СН. I.), у виду се има, пре свега, семантички однос партиципа према именици (и глаголу) какав је постојао у старијим слојевима српског књижевног језика. Док је раније глаголски придев, партицип казивао особину појма која се садржи у радњи глаголској само за извесно време, тј. за време вршења радње у предикату, односно у глаголу на који се партицип односи, он је у савременом језику постао категоријом која неретко постаје правим придевом (уп. Стевановић 1949–1950: 60). Међутим, у речничкој грађи савременог српског језика налазимо примере партиципских образовања које се везују за именицу уносећи у њен садржај значење радње која јој се приписује као особина у одређеном (прошлом или садашњем) времену. У *Нормативној граматици српског језика* (Пипер, Клајн 2014: 234) употребљен је термин *йарѣициѣи* за придеве на *-ћи* настале по моделу партиципа (јер неки и јесу конвертовани партиципи, али код неких се огледују други деривациони процеси) у савременом српском језику који „имају значење партиципа презента“: *важећи, владајући, водећи, задивљујући, заспрашујући, леишећи, нерђајући, љујујући, љекући* итд. У поменутој граматици је истакнуто да се ради о придевима са партиципском семантиком, а не о правим партиципима,¹ „јер означавају сталну

¹ Подстицај настајању творбеног типа придева на *-ћи* могли су пружити сачувани рефлекси некадашњих партиципа на *-ћи* као што су: *будући, председавајући* и сл., а њиховој продуктивности погодувао је утицај страних језика који у својој структури имају развијен партиципски систем (уп. нпр. срп. *обећавајући* према енгл. *promising* (в. Пипер, Клајн 2014: 234)).

особину, а не могу заменити односну реченицу². Домаћи еквивалент термина *йарѣицији*, који је латинског порекла, гласи глаголски придеви².

Друго значење термина *йарѣицији* појмовно је уже од претходног и своди се на употребу термина везану искључиво за српску традиционалну граматiku. Наиме, термином *йарѣицији* у литератури се понекад изједначавају они глаголски придеви који су, као систем, потиснути из српског књижевног језика Вуковом књижевнојезичком реформом у другој половини 19. века. Имајући у виду ову чињеницу, РСЈ је под значењем 1б) дао дефиницију којом се искључује примена термина *йарѣицији* на савремене глаголске придеве (радни и трпни), па се тамо партиципи дефинишу као „погрешан назив за радни или трпни глаголски придев у српском језику“ (РСЈ).

Као треће значење термина *йарѣицији* у српској лингвистичкој терминологији може се издвојити њихово одређење не само као глаголских придева већ и глаголских прилога. Полазећи од шире литературе и употребљене грађе, РСАНУ у оквиру значења под бројем 2, *йарѣицији* одређује као „назив за глаголске придеве (радни или трпни) или за глаголске прилоге (прилог времена садашњег или прилог времена прошлог) у српском језику“. У енциклопедији *Свезнање* под партиципима се, осим глаголских придева, означавају и глаголски прилози: „у лат. и ром. језицима радни глаг. облик с придевским особинама (родом и променом по падежима); у нашем језику се задржао непроменљив, као прилог (идући путем задрема; дошавши кући, одмах заспа); погрешно је мењати га, као нпр.: зраци залазећег сунца = зраци сунца на заласку“ (СВЕЗН.). Нормативно упутство дато на крају дефиниције сугерише тежњу ка апсолутном складу са важећом граматиком, која званично „не познаје“ партиципски систем (радне придеве са партиципском службом) у српском језику, иако се примери попут овог који је наведен данас уобичајено употребљавају у српском језику. У РСАНУ, на пример, нема одреднице *залазећи*, али има одреднице *излазећи*: „који излази, рађа се (о небеским телима)“, са примером у којем је партиципска форма такође дата у генитиву: Славно [је] провести празник лутака, сав у барјацима излазећег сунца (Батуш., РСАНУ). Одређење глаголских прилога као партиципа односно њихово довођење у тесну везу са њима, као што је истакнуто у поменутој енциклопедији, истиче се и у граматички Ж. Станојчића (2010:

² Уп. нпр. „глаголска реч у придевској функцији, глаголски придев“ (ЕНС. СН. Ј.), у *Грамматичком и лингвистичком појмовнику* М. Радовић-Тешић 2011 одредница *партиципи* упућује на одредницу *глаголски придеви*, односно, даље, на глаголски придев радни и глаголски придев трпни, у *Граматици руског језика* Р. Маројевића (1989: 217–225) партиципи се такође означавају термином глаголски придеви (рус. причастия).

381),³ а у граматички П. Мразовића (2009) термин *йарѣициѣи* користи се једнако за именовање глаголских придева и глаголских прилога.

Држећи се устаљене терминологије у погледу одређења партиципа у српском појмовно-граматичком систему, што је потврђено не само у широј домаћој литератури него и у најновијим граматичким приручницима, као што је поменута *Нормативна граматиѣка срѣског језика*, у раду ћемо термин *йарѣициѣи* користити управо у значењу глаголских придева са очуваним партиципским значењем – лексичким (приписивање именичком појму значење радње која се истовремено перципира и као тренутна, актуелна особина) и граматичким (поседовање категорија именских речи и глагола, укључујући и категорију повратности / неповратности). Синтагма *йарѣициѣиска образовања* у раду је коришћена као неутрални термин како за речи које се могу означити партиципима у лексичко-граматичком смислу, тако и за речи које су задржале партиципску семантику, а у категоријалном смислу функционишу као прави придеви. Потврду за одређење партиципа као *глаголских йридева* (а не и *глаголских йрилога*) пружа и Речник словенске лингвистичке терминологије (ССЛП), који је рађен у оквиру Терминолошке комисије МКС за потребе уједначавања и стандардизације лингвистичке терминологије словенских језика. У том речнику, српском (српскохрватском) термину *йарѣициѣи* одговара руски термин *причастие*, а истим појмом су означени глаголски придеви (уп. рус. *причастие прошедшего времени действительного залога* и *причастие прошедшего времени страдательного залога*). Насупрот глаголским придевима, глаголским прилозима у руском одговара термин *деепричастие*, а поред термина домаћег (словенског) порекла, глаголски прилози се означавају и термином латинског порекла – герунди или герундији.

2. ПОГЛЕД У ЛИТЕРАТУРУ. У домаћој литератури партиципима је највише пажње посвећено истраживањима из угла историје језика, што је разумљиво имајући у виду чињеницу да се према домаћој граматичкој традицији партиципима у српском језику означавају историјске категорије глаголских придева садашњег и прошлог. У средишту тих истраживања налази се значење и развој партиципа у старословенском и српкословенском језику (в. нпр. Белић 1998: 274–281; Грковић-Мелѣор 1997; Јовановић, Вукелић 2018; Курешевић 2018; Пешикан 1959, 1970), те партиципски систем код српских писаца у предстандардној епоси (в. нпр. Бјелаковић 2008; Суботић 1981, 1984, 1998).

³ У поменутој граматички истиче се да придеви попут *текући*, *висећи*, *летећи*, *идући*, *следећи* и сл. долазе од глаголског прилога садашњег (в. Станолчић–Поповић 2008: 174), што је и становиште претходно изнето у раду М. Стевановића (1949–1950).

Насупрот историјскојезичким истраживањима, радова о партиципима и њиховим лексичко-семантичким континуантима у савременом српском језику посвећено је, очекивано, мање пажње. Пишући о лексици и нормативном односу према њој, М. Пешикан (1970) међу првима је истакао и објаснио појаву обнављања партиципских образовања у савременом српском језику. Нагласивши чињеницу да су српски народни говори коренито редуковали партиципски систем наслеђен из словенског прајезика, а да је Вуковом реформом књижевног језика и радикалним раскидом са славеносрпском књижевнојезичком епохом овај систем одбачен из језика, М. Пешикан је скренуо пажњу на то да српски језик у поређењу са утицајнијим европским језицима, који чувају развијен партиципски систем, показује „извесну непотпуност, ‘дефицитарност’, што у практичном раду нарочито осећају преводиоци. Отуда, а и у тежњи сажетијем изражавању, долази до извесног попуњавања те празнине у нашим изражајним системима“ (85). Реч је о појачаној продуктивности глаголског придева трпног у атрибутој функцији, којим се надомешћује атрибутој функција активног партиципа перфекта, затим продуктивност придева на *-ћи* којима се надомешћује атрибутој функција партиципа презентива актива, појачана употреба трпних придева и ширење његовог поља значења и на садашњост, као и развој категорије придева квалификативно-глаголског значења на *-ив/-љив*, којима се надокнађује повлачење варијанте на *-м* (Пешикан 1970: 85–86). На материјалу савременог српског језика партиципима су посвећена и два рада В. Јовановића. У раду Јовановић 2017а анализирани су партиципи презентива и претерита актива на *-ћи* и *-вши* на материјалу савремених текстова српског православног богословља. У раду је представљена граматичка, семантичка и комуникативна страна партиципа презентива и претерита актива у српском језику, те истакнут континуитет употребе партиципа на *-ћи* и *-вши* у текстовима српског православног богословља, упркос званичној књижевнојезичкој регулативи која ове облике не уврштава у савремени граматички систем српског језика. У раду Јовановић 2017б анализиран је однос партиципских форми на *-ћи* и *-вши* према сличним формама придева са квалификативно-глаголским значењем који се претежно везују за одређене лексичке спојеве и припадају терминолошком слоју језика, као што су: *брзорасићућа економија*, *искачући њрозор*, *госпићући њрофесор*, *охрабрујућа весић*, *разарајући њроцеси*, *ћекући рачун*, *скривајућа меића* и сл. Реч је о константном продирању у језик конструкција овога типа, што се може објаснити тежњом за краћим, кондензованим изразом који по природи одговара типовима струковних назива који траже тачност, јасност и краткоћу израза. У раду је, такође, истакнуто да у многим савременим терминолошким системима постоји реална потреба за оваквим облицима јер се тиме избегавају термини сложене структуре. „Ширењу

ових облика погодује утицај страних језичких структура које садрже партиципске облике (нпр. енглески, руски) на српски језик путем површинског превођења“ (Јовановић 2017б: 72).

Када је о лексикографији реч, о обради партиципа поменутих образовања у савременом српском језику до сада није писано. Отуда овај рад за предмет истраживања има партиципска образовања на *-ћи*, *-вши* и *-м(и)*, која се у савременом српском језику употребљавају 1) као континуанти некадашњих партиципа, тј. као глаголски придеви садашњег (*-ћи*, *-м(и)*) и прошлог времена (*-вши*) и 2) као речи које су задржале партиципску семантику, а у категоријалном смислу функционишу као прави придеви. За разлику од савремених граматика, у којима се поменути типови партиципа не издвајају нити описују, у описним речницима савременог српског језика, а нарочито у РСАНУ, одређен број партиципских образовања, укључујући и потврде из дела писаца 20. века (Момчило Настасијевић, Бранислав Нушић, Слободан Јовановић, Николај Велимировић, Јустин Поповић и др.), лексикографски се обрађују и описују. У раду се настоји испитати следеће: 1) Да ли речник савременог језика општега типа, какав је РСАНУ, треба да уноси партиципска образовања обеју партиципских категорија (категорије партиципских континуаната у лексичко-семантичком смислу и категорије партиципских континуаната у лексичко-граматичком смислу)?, 2) Да ли би партиципска образовања, са мање или више очуваним партиципским значењем и функцијом, требало обрађивати и презентовати у неком будућем речнику савременог српског језика описног (дескриптивног) типа? и 3) Који квалификатив треба дати уз партиципе у описном речнику савременог српског језика?

3. Грађа, МЕТОД и ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА. Грађа за ово истраживање прикупљена је из описних речника савременог српског (српскохрватског) језика (РМС, РСАНУ, РСЈ), а допуњена је примерима из других писаних извора која чине дела писаца 20. и 21. века. У описним речницима највише материјала за анализу партиципских образовања савременог српског језика пружио је РСАНУ, из којег је прикупљен материјал из већег броја извора, углавном писаца с краја 19. и прве половине 20. века (Н. Велимировић, Ј. Грујић, Ј. Живановић, Ј. Ј. Змај, С. Јовановић, Ј. Продановић, С. Сремац, М. Цар, С. Мијатовић, М. Милићевић, М. Ненадовић и др.).

Метод рада подразумевао је граматичку и семантичку, односно лексикографску анализу примера партиципа датих у контексту. У граматичкој анализи користили смо структурални метод према којем се партиципи у односу на граничне врсте речи (придеви) одређују на основу категоријалног и лексичког значења, с једне стране, и синтаксичке функције, с друге стране. У семантичкој односно лексикографској анали-

зи партиципа коришћен је метод анализе дубинске структуре речи, према којој су партиципске форме описиване одговарајућим семантичким парафразама у виду лексичких еквивалената или пак сложенијих (описних) конструкција.

Истраживање у раду има два циља. Први је да се партиципска образовања на *-ћи*, *-виши* и *-м(и)* граматички и семантички опишу, посебно у њиховом односу према лексички сродним појавама као што су речи са истом (партиципском) формом које, према граматичкој функцији, одговарају правим придевима (нпр. *усойши*, *госпојујући*, *лежећи* итд.). Други циљ усмерен је ка лексикографској анализи партиципских образовања на *-ћи*, *-виши* и *-м(и)* у речницима описног (дескриптивног) типа који се тичу присуства посматране лексике у речнику, вредновања њихове књижевнојезичке и стилске вредности, дефинисања значења, те употребе грађе и извора, како би се добијени резултати применили за унапређење лексикографске праксе при изради дескриптивних речника општега типа. Закључци добијени на основу лексикографске анализе пружиће одговоре на питања која се потенцијално намећу лексикографима при обради партиципа.

4. ПАРТИЦИПСКА ОБРАЗОВАЊА НА *-ћи*, *-виши* И *-м(и)* У РЕЧНИЦИМА ОПИСНОГ (ДЕСКРИПТИВНОГ) ТИПА. – Прегледајући примере партиципских образовања на *-ћи*, *-виши* и *-м(и)*, као и њихову обраду у постојећим речницима савременог српског језика описног (дескриптивног) типа, приметили смо да се међу нашим најпознатијим речницима, као што су РСАНУ, РМС и РСЈ, партиципи у већој мери обрађују само у РСАНУ, док су у другим двама речницима заступљени у занемарљивом броју примера. У раду Јовановић 2019 анализирани су партиципи из Његошевих дела која се налазе међу изворима за Речник САНУ, при чему је пажња скренута на партиципе из тих дела који нису забележени у Речнику: *бијући*, *бјегући*, *вијући се*, *високогрмећи*, *високолејтећи*, *војцујући*, *горећи*, *дишајући*, *заходећи*, *излазећи*, *касајући се*, *лијући*, *износећи*, *носећи*, *оживљавајући*, *ојусшошајући*, *блеснувши*, *клонивши се*, *вообразим*, *високојочиијајем* итд. Ослањајући се делом на резултате тога рада, овде ћемо показати како се партиципи посведочени примерима из разних извора на материјалу који припадају савременој епоси српског језика дефинишу и обрађују у речнику, узимајући у обзир целину речничког чланка, методологију и концепцију његове израде.

Описни (дескриптивни) речници припадају врсти речника у којима се речи и њихова значења описују средствима домаћег језика, без обзира на то да ли је реч о синхроној или дијахроној перспективи језичког описа. У радовима и књигама посвећеним речничкој типологији (уп. нпр. Дубинчинский 2009: 64–71; Шимчук 2003: 13–20) истиче се да описни речници

заузимају највише место у националној лексикографији, што се огледа не само у примени строгих лингвистичких критеријума већ и по томе што се израда најзначајнијих речника описног (дескриптивног) типа поверава водећим научним установама, а уобичајено је да њихове уређивачке одборе и ауторске колективе чине добро обучени и искусни лексикографи. У нашој савременој лексикографији Речнику САНУ припада то место. Његов општи или, како то неки истичу, „тезаурусни“ карактер савременог српског (српскохрватског) језика захтева исцрпност не само у захвату језичке грађе већ и у погледу ширине хронолошког и вертикалног речничког рама. Када је реч о хронолошкој вертикали, у Речнику се обрађује и материјал писаца предвуковске епохе, почев од Доситеја, па се тако овај речник не може заобићи у истраживањима славеносрпске епохе. Партиципски систем, који је пренет из ћирилometодијевске писмености у српски средњовековни књижевни језик, а исто тако у руски (у којем се задржао до данас), славеносрпска писменост и она у Вуково време активно је одржавала. У Речнику САНУ поменуте партиципске форме описују се према норми и мерилима савремене граматике српског језика, а то значи да се поред граматичких, етимолошких, правописних, фонетских и акценатских информација, истичу оне у погледу употребне и стилске вредности партиципа, полазећи од чињенице да их ниједна граматика после Вука не бележи нити описује. На то упућују и квалификатори који се уз њих дају: сткњ., заст., арх., песн. и сл.

ПАРТИЦИПИ КАО ОДРЕДНИЧКЕ РЕЧИ (ОДРЕДНИЦЕ)

Реч која се издваја и истиче масним слогом у речнику, у форми наслова речничког чланка (одредница), партиципска образовања представља у номинативној форми са наставцима за облике мушког, женског и средњег рода, без обзира на то о којој се врсти партиципа ради, уп. у Речнику САНУ: *износећи*, -а, -е; *и̑адиши*, -а, -е; *блеснувши*, -а, -е, *движим*, -а, -о итд. Када је реч о радним партиципима прошлог и садашњег времена, неки од њих имају повратну форму са рефлексивном морфемом *се*, па у тим случајевима одредничка реч укључује и рефлексивну морфему *се* – на пример, у Речнику САНУ тако је успостављена одредница *клубећи се*, -а *се*, -е *се* у 9. књизи. Када је реч о партиципу трпном садашњег времена, одредница се успоставља према номинативној форми на -м (в. следеће одреднице у РСАНУ: *браним*, -а, -о, *видим*, -а, -о, *движим*, -а, -о, *љубим*, -а, -о, *невидим*, -а, -о, *невредим*, -а, -о, *неразрушим*, -а, -о, *нейодвижим*, -а, -о, *нейоколебим*, -а, -о, *нейостїижим*, -а, -о, *неразрушим*, -а, -о итд.) односно форми на -ми, тј. са наставком за одређени придевски вид (в. *богохраними*, -а, -о, *зовоми*, -а, -о, *мними*, -а, -о итд.).

Извори

На основу издвојених примера партиципа забележених у Речнику САНУ, приметили смо да је њихова употреба потврђена претежно изворима које чине дела писаца 19. века (Вука Стефановића Караџића, Љубомира Балтића (прев.), Јакова Живановића, Петра II Петровића Његоша, Богобоја Атанацковића, Јанка Ђоновића, Матије Ненадовића, Јакова Игњатовића, Јована Илића, Јована Јовановића Змаја и др.), с тим што су у немалом броју случајева забележени и примери из дела књижевних стваралаца 20. века (Момчила Настасијевића, Гојка Никетића и др.). Примери преузети из ових дела показују да партиципска образовања нису сасвим ишчезла из српског језика после књижевнојезичке реформе Вука Стефановића Караџића, већ да су у одређеним семантичким реализацијама и функционалностилској употреби наставили да живе у српском језику до данас.⁴

ЛЕКСИКОГРАФСКА ДЕФИНИЦИЈА ПАРТИЦИПА

Лексикографска дефиниција партиципа по правилу подразумева опис њиховог лексичког значења, при чему је први корак који лексикограф предузима у том послу одређивање њиховог граматичког значења (уп. Драгићевић 2007: 57). Када је реч о партиципским формама са очуваним партиципским функцијама и значењем, дефинисање граматичког значења лексикограф обавља путем речи (најчешће глагола) у основи, допуњујући дефиницију, према потреби, одговарајућим синонимима.

ПАРТИЦИПСКА ОБРАЗОВАЊА НА *-ћи*

Партиципима на *-ћи* се у савременом српском језику означава радња (процес) или стање, који се као (привремена, актуелна) особина, својство и сл. приписују именичком појму, који врши одређену радњу у садашњем времену. Партиципи на *-ћи* постају од повратних и неповратних глагола, при чему први могу задржати морфему *се* у својој морфемској структури. Осим карактеристичне семантике и форме у сва три рода, партиципи на *-ћи* се најјасније уочавају у форми са рефлексивном морфемом *се*, које, уз промену по падешким облицима, нема ниједна друга категорија речи, нпр.: Напуниће се срце моје слатком љубављу према Господу своме, и сажалењем и добром вољом према *мучећим се* душама у свету и у аду (Велимировић 2003а: 77); Подвижник не може изустити да је прави

⁴ Догађало се и самом Вуку „да под утицајем језика којим су се још служили људи из онда учених кругова нашега друштва употреби овај облик онако како се он зацело у народу не би употребио“, нпр. партицип *приближујући се*, *-а се*, *-е се* у преписци: „Да ново љето и остале приближује се празнике у здрављу проведете“ (Стевановић 1949–1950: 59).

слуга Божији до тренутка када ће моћи да разуме речи апостола Павла *односеће се* на то исто (ПЕРОВИЋ 2011: 82); Већа част *учећа се* на Великој школи ... није из Београда, те о многим стварима и догађајима није имала прилике да чује или види (Поп. Ср., РСАНУ, под питач).

Прегледајући дефиниције партиципских образовања на *-ћи* у описним речницима српског језика, приметили смо да се у начелу могу издвојити два начина дефинисања њиховог лексичког значења:

1) односном реченицом са заменицом „који“ и одговарајућим обликом глагола (у облику презента):

вѣрујући ијек. *вјѣрујући*, *-ā*, *-ē* „који верује (најчешће у религиозном смислу)“. – Има једна битна разлика између ова два стално верујућа човека (Велим., РСАНУ);

исходѣћи, *-ā*, *-ē* нераспр. „који пролази, који се завршава“. – Ето вам шиљем писма ... да видите ... што ће вам се свијем догодити, ако ... чисти и становити одговор до гредуште сриједи, то јест до 29-ог числа овога исходећег маја не дате (Њег., РСАНУ);

клубѣћи се, *-ā се*, *-ē се* (исп. рус. клубиться) неодом. „који се клуби, клупча, колута“. – До небесах мирас претилине / Излазила с клубећим се димом (Њег., РСАНУ);

љубѣћи, *-ā*, *-ē* „који љуби, који воли“. – Пријатељу ... реците ми може ли вапај једног доброг и љубећег срца да доспе до ... плаве Сесил ...? (Ћос. Б., РСАНУ) итд.;

надодлазѣћи, *-ā*, *-ē* „који долази, наступа, наступајући“. – [Треба] да се одржи потребна веза између минулих времена и надолазећих нараштаја (Цар, РСАНУ) итд.

йокровийѣљсѣвујући, *-ā*, *-ē* заст. „који покровитељствује, заштићује, штити, брани помаже некога или нешто (у случају опасности, кризе и сл.)“. — Кад су господствујући и покровитељствујући Дворови ... Устав забранили, укинута су и наименованија Уставом одређена (Жив. Јак., РСАНУ) итд.

2) у случајевима у којима се употреба партиципа лексикализовала у смеру попридевљавања, партиципска форма се описује помоћу придева, одвојено тачком и запетом од дела дефиниције у којој је описана партиципска употреба:

мислѣћи, *-ā*, *-ē* заст. 1. а. „који мисли, размишља, способен да мисли, расуђује; паметан, разуман“. – Ја обраћам пажњу мислећих људи на те ствари (Мил. М. Ђ., РСАНУ). За мислећег официра остаће ватрена дисциплина вазда врло значајан ... предмет (Ратн., РСАНУ) итд.

Именичка служба партиципа на *-ћи* назначује се испред дефиниције у загради „(понекад у именичкој служби) који верује (најчешће у рели-

гиозном смислу)“: Свештеник ... ваља да увек мотри у каквом се стању находе верујући (ППБ, 19, РСАНУ), при чему у српском језику именичку службу могу остварити и облици са рефлексивном морфемом *се*: Култ, коме одсуствује разум и срце *молећих се*, хладна је молитва (Велимировић 2013: 165).

Упоређујући грађу из РСАНУ са примерима прикупљеним из других, савремених извора, које смо за ово истраживање ексцерпирани, приметили смо да у оба корпуса преовлађују примери партиципа на *-ћи* у неповратној форми, али с том разликом што се у РСАНУ налази занемарљиво мало примера партиципа са рефлексивном морфемом *се*. Ова чињеница упућује на претпоставку да су лексикографи, држећи се строго званичне норме и граматике, настојали да примере партиципа са рефлексивном морфемом *се* изоставе из речника.

У неким примерима из наше грађе уочава се у семантици партиципа и компонента ‘својство које се везује за актуелни тренутак’, дакле не искључиво као трајна особина, коју већина савремених партиципа има: Бесмртни Боже мој, погледај милостиво на једну *догоревајућу* свећу (Велимировић 2003: 46); Бог се јавља лично Захарији, али пред многим сведоцима показујући тако да је реч о *долазећој* стварности која покреће и сабира многе (Стојановић 2008: 136); Свет умире свакога тренутка и рађа се свакога тренутка. Плач *рађајућих* створења меша се с’ плачем *умирућих* и гуши се под лепим покривалом природе (Велимировић 2013: 8). У последњем примеру примећујемо да је партиципска форма *рађајућу* морфолошки образована према глаголу *рађајити* у неповратној форми, дакле без рефлексивне морфеме *се*, иако је у садржају партиципа присутно граматичко значење повратности. Изостанак морфеме *се* указује на процес адјективизације партиципа, где се губљењем рефлексивне морфеме *се* прекида граматичка веза са глаголом, тј. партицип задржава само партиципску (морфемску) форму, а прелази у праве придеве.

Осим партиципских образовања на *-ћи* која подразумевају и мање-више очувано лексичко-граматичко значење партиципа, у српском језику постоји немали број придева са суфиксом *-ћи*, чија се значења веома често могу описати и одговарајућим синонимима придева:

дејсјивујући „који учествује у радњи, активан“ . – Оне [народне масе] се ту [у „Борису Годунову“] јављају као личност жива, историски дејствујућа, као реална подлога историских сукоба (Глиг., РСАНУ);

жуборџи „који жубори, испуњен жубором, жуборав“ . – Осетим несношљиву празнину што нестане оне жубореће тишме (Шапч., РСАНУ); *молџи* „пун молбе, молећив“ . – Из таквих мисли трже га један човек у издрпаном, масном оделу, са тужним лицем и чисто молећим погледом (Доман., РСАНУ) итд.

Поменућемо и придеве сложене творбене структуре: *зломислѣћѣ* „који смишља, припрема зло, који изражава такве мисли, зломислен“. Црна душо бестидне Европе / Зломислећа, нигда племенита (Пијем. 1911, РСАНУ); *добромислѣћѣ* „који тежи добру, добронамеран, добро-мислен“. – Сви су добромислећи и племенити људи ... изгубили у њему великог пријатеља (Андрић, РСАНУ) итд.

Поред партиципских образовања на *-ћи* којима се означава трајање радње (процеса) или стања, које се као особина, својство и сл. приписују именичком појму, у савременом српском језику постоје форме блиске поменутиим образовањима, које су по граматичкој служби изједначене са правим придевима. Такве се речи, тј. форме са квалификативно-глаголским значењем, најчешће срећу у терминологијама и устаљеним лексичким спојевима (*госпѣјућѣ професор, лежећѣ болесник, лећећа бомба, ојомињућа изјава, развијајућа настава, пѣкућѣ рачун* итд.) (в. Јовановић 2017б: 71). Поменуте форме постале су прави придеви јер се не могу наћи у другим синтаксичким позицијама осим у споју придев у атрибутој функцији + именица, а не могу се наћи у форми са рефлексивном морфемом *се*, као што је било речи о претходно описаним партиципским образовањима на *-ћи*.

ПАРТИЦИПСКА ОБРАЗОВАЊА НА *-вши*

Партиципима на *-вши* означава се радња или стање који се приписују лицу или предмету у времену које се догодило пре радње означене предикатом главне реченице. Партиципи на *-вши* у погледу форме најочитији су у примерима са рефлексивном морфемом *се*, нпр.: Ми ћемо сад овде да представимо ... казивање не само очевица него и писмоводитеља при свему *догодившем се* (Бат., РСАНУ, под писмоводитељ); Светосавље је још један од светодуховских плодова светога Предања *јројавившег се* унутар српског хришћанског народа Божјег (Перовић 2011: 44).

Партицип прошлог времена на *-вши* који илуструјемо примерима од неповратних глагола налази се у функцији атрибута, при чему именица коју одређује долази одмах иза партиципа: Тело Господа Христа је животворно због сједињења са живим и с неба *дошавшим* Логосом (*καθ' ἐνώσειν, τὴν πρὸς τὸν ζώντᾱ τε καὶ οὐρανόθεν Λόγον*) (Поповић 2004: 210); Он је примио на Себе сву *сагрешившу* природу, да би све исцелио (Поповић 2004: 25).

У описним реченицама српског језика уочавамо два модела по којима се партиципи на *-(в)ши* најчешће дефинишу:

1) односном реченицом са заменицом „који“ и глаголом (у облику перфекта), односно давањем синонима у облику радног глаголског при-

дева (или упућивањем на њега) или пак навођењем синонимског придева:

бiвшii, *-ā*, *-ē* „који припада прошлости, ранији, пређашњи, негдашњи“ (РСАНУ);

зaдсiйāвшii, *-ā*, *-ē* „који је остао позади, који је заостао; који је преостао“ – Суд [се] очисти и истресе од оне заоставше фурде (Миј. С., РСАНУ); Оне [пчеле] често [се] окупе у гомилице на цаку и не улазе; такве заоставше пчеле треба стрести у кошницу (Мрш., РСАНУ);

изнѐмокишii, *-ā*, *-ō* (рсл. изнемогшии) заст. *в. изнемогао*. – Клону слаби пред силнијем, / Изнемокса мишца Срба / У Косову царство даде (Њег., РСАНУ);

минѹвшii, *-ā*, *-ē* „који је минуо, прошао, прошли“: ~ доба, ~ период (РСАНУ); *неуcиēвшii*, *-ā*, *-ē* „в. неуспео“ – Неуспевша противност Портина сазивању Скупштине изменила се беше на шиљање комесара, кои ће своим присуством одклонити све, што би се несходно жељама Портиним намерило (Груј. Ј., РСАНУ);

йāдшиi, *-ā*, *-ē* (рус. падший) заст. и песн. 1. „који падне, погине у борби⁵, пали, погинули“ – Сад пропојте, Високи Дечани / и лијепа лавро Студенице, / свети спомен из вјечне читуле / за слободу падшим јунацима (Њег., РСАНУ).

2) помоћу придева, тј. глаголског придева радног или трпног односно упућивањем на одреднице у тим облицима дефинишу се партиципска образовања која имају сложена морфемску структуру, дакле она која су постала од глаголских синтагми:

благойдчiнѹвшii, *-ā*, *-ē* „в. блаженопочивши“ – Не знам писати ... али ме је благопочинувши у Господу игуман Танасије ... научио црквену књигу и литургију чатати (Шим., РСАНУ);

блаженойдчiвшii, *-ā*, *-ē* „умрли, покојни (обично кад је реч о знаменитим личностима)“ – Сви су одговорили да хоће Карађорђева сина Александра „из ... свете благодарности према бесмртни заслуга блаженопочившег Његова родитеља“ итд. (Прод., РСАНУ);

новоддiйāвшii, *-ā*, *-ē* заст. „в. новодошли“ – Уз поклоне и свирку и поздрав папагаја ушли су ... први посетиоци у новодошавшу панораму (Срем., РСАНУ); Приликом смене стара се [командир], да новодошавшем командиру преда исправно ... дужност (Јок., РСАНУ) итд.;

йрдiйāвшii, *-ā*, *-ē* „в. прошли“: ~ рат (РСЈ).

Партицип прошлог времена на *-вши* може се јавити у именичкој служби, у конкретном примеру у функцији именовања Господа – Присуство *Сишавшег* с неба лечи оне, који исповедише живот, и умртвuje оне,

⁵ Овде је, изгледа, начињен лексикографски пропуст. У описном делу дефиниције требало је да буде употребљен перфекат, а не презент.

који исповедише смрт! (ВЕЛИМИРОВИЋ 2003а: 95), као и у другим примерима, неретко и у облику множине: Велика је бројка Седамсто Тисућа / За Твог Сина, Дјево, живот *йоложивших* (ВЕЛИМИРОВИЋ 2003б: 136).

Поред партиципских форми на *-вши*, у савременом српском језику користе се малобројни примери на *-ши* рускословенског (црквенословенског) порекла с придевским или именичким значењем, као што су *одшешши*, *усойши* и сл.:

Зар тако мало љубиш пријатеље своје, да се бојиш поћи за њима, за многим *одшешшим*? (ВЕЛИМИРОВИЋ 2003а: 45).

На Велики Петак, Исус је душом сишао у Ад, у Шеол, да јави себе и своје Јеванђеље *усойшим* (ВЕЛИМИРОВИЋ 2003в: 10).

Неко виде човека *усойшег* у великој рајској слави, и упита га, чиме се он удостоји те славе (ВЕЛИМИРОВИЋ 2008: 712).

Партиципи на *-вши* у савременом српском језику семантички су замењиви еквивалентним речима у облику глаголског придева радног, понекад и уз прекомпоновање реченице, уп: „... поћи за њима, за многим одшешшим [који су отишли]“; „Неко виде човека усопшег [који се упокојио]“ итд.).

ПАРТИЦИПСКА ОБРАЗОВАЊА НА *-м(и)*

Глаголски придеви трпни садашњег времена на *-м(и)* употребљавају се данас знатно ређе од активних партиципа садашњег (*-ћи*) и прошлог времена (*-вши*). При томе, њихове уобичајене синтаксичке функције су: 1) атрибуцка: Ако би мајка ... [казала детету] да ништа људи не могу на земљи учинити тајно што небеса неће објавити – тиме би мајка дала чеду своме незаборавиму поуку, неоцењиво корисну за цели живот детињи (ВЕЛИМИРОВИЋ 2003г: 86); Када га ангел упита за узрок његове жалости, Аделтије одговори, да му је жао, што не виде љубимога му учитеља Јована Златоуста (ВЕЛИМИРОВИЋ 2008: 836) и 2) именског предикатива: Свети Апостоли ... непобитно посведочавају да се спасение састоји у исповедању Тројичног Божанства. У тој тросунчаној Истини је сва дубина, и висина, и ширина, и дужина новозаветне Цркве. Ван ње – Црква је немогућа и немислима (ПОПОВИЋ 2004).

Недостатак пасивног партиципа презента, који је књижевнојезичком реформом у другој половини 19. века потиснут из употребе, надокнађен је придевима на *-ан*, (нпр. код придева *безвидан* „који се не може (очима) видети (о Богу)“ – Бог [је] невидљиви и безвидни, беспочетни и несоздани, проузроковач свега што постоји (ВЕЛИМИРОВИЋ 2008: 271)), те придевима на *-ив/-љив/-њив*, који такође надокнађују ишчезавање одговарајуће

варијанте на *-м* (уп. примере у творбеном моделу са префиксом не-: *неїремосїив*, *неїреводив*, *несагорив*, *неискорењив*, *неуловљив* и сл.).

Примери партиципских образовања на *-м(и)* у посматраним речницима савременог српског језика дефинишу се навођењем одговарајућих лексичко-граматичких односно лексичко-семантичких еквивалената, који се могу сврстати у четири типа дефиниције:

1) дефиниција помоћу придева на *-ив* (*-љив/-њив*) и других придева: *видим*, *-а*, *-о* цел. „в. видљив (1а) [који се може видети]“⁶. – Ти, божество пре-високо, / које живиш у простору, / ... у зракама сјајна сунца, / и у сваку малу стварцу, / нам видимо и невидимо, / ти свачему живот дајеш (Њег., РСАНУ); Оне се само толико разликује од анђела хранитеља ... што је видим (Ат. Б., РСАНУ); Мир вапију сви видими и невидими (Ђон. Ј., РСАНУ);

ка̀зним, *-а*, *-о* заст. „в. кажњив [који подлеже казни, који повлачи казну, који се кажњава]“⁶. – Кривоклетство је у опште казнимо дело, а да ли је оптужени ово казнимо дело учинио или не ... подлежи судској оцени (Суб. Д., РСАНУ);

невидим, *-а*, *-о* (исп. рус. невидимый) сткњ. „в. невидљив (1) [који се не може видети, који се не види у датом тренутку, у датим условима]“⁶. – Ти, који си премудрошћу ... / создâ св’јетак милионе / и све једног с другим свезâ / твојим ланцем невидимим (Њег., РСАНУ); Сад је опет она невидима слика ... Марку пред очи изашла (Змај, РСАНУ) итд.;

ненакна̀дим, *-а*, *-о* „в. ненадокнадив [који се не може на(до)кнадити, надоместити, ненакнадив]“⁶. – Закључавајући ... по предпостављеној истини ... наше занатлије [ће] ненакнадиму штету трпити ... и правителству србском велике препоне положити (Ђорђ. Т., РСАНУ) итд.;

ненару̀шим, *-а*, *-о* заст. „в. ненарушив [који се ничим не сме или не може нарушити, пореметити, угрозити и сл.]“⁶. – Пошто је задужбина ... на шеријату заснована и потребна, једногласно је постала ненарушима (Ел. Г., РСАНУ);

необор̀рим, *-а*, *-о* заст. „в. необорив [који се не може оборити, срушити, не-разрушив, несаломљив]“⁶. – Ово дјело ... сваки разумно мислећи ... мора признати да је ступ и необорима подпора једног народа (Вук, РСАНУ) итд.;

неоїр̀дсїим, *-а*, *-о* сткњ. „в. неопростив [који се не може опростити, за којег нема опроштаја; који се не може оправдати]“⁶. – Неоростима [би била] законодавна неправда, кад би се когод судио по том строжем закону за дела раније учињена (Ав., РСАНУ) итд.;

неїоб̀едим, *-а*, *-о* сткњ. и арх. „в. непобедив“⁶. – Нека вас не буну слава непријатељева, по којој је он непобедим, ту обману сте ви својим победама над њим не једанпут разорили (Нуш., РСАНУ);

нейовредим, -а, -о сткњ. и арх. „в. неповредив [коме се не може нанети повреда, рана, нерањив ...]“ – Јунаци, и ако су по својој природи смртни, имају понеки пут привилегију да их не бије никакво оружје, да су неповредими (Чајк., РСАНУ);

нейогрешим, -а, -о сткњ. и арх. „в. непогрешив [који не греша, који не прави (по)грешке ...]“ – Краљ је, као такав, не погрешим (Ав., РСАНУ) итд.;

нейодерим, -а, -о сткњ. и арх. „в. неподерив [који се употребом не може (лако) подерати, поцепати, похабати]“ – Чоха је била солидна, неподерима (Срем., РСАНУ); На вису изнад осматрачнице намештени су Дебанжови топови за које тобције кажу да су неподерими (Мил. В., РСАНУ);

нейокварим, -а, -о сткњ. и арх. „в. непокварљив [који се не може покварити, оштетити, некварљив]“ – Много мање треба гледати на то, да мете морају да буду безусловно непоквариме (Пантић К., Ратн., РСАНУ) итд.;

нейоколебим, -а, -о (исп. рус. непоколебимый) заст. „в. непоколебљив [који се не може поколебати ...]“ – Правог и непоколебимог благодјетелја имам (Вук, РСАНУ) итд.;

неразрушим, -а, -о сткњ. „в. неразрушив [који се не може разрушити, уништити, неразорив, нераскидив; постојан, трајан, чврст]“ – Штогод почнем градити, нагон рушења стално ту је док се не отклони свака слабост градње. Порушим па изнова. Док се не дође до неразрушимог (Наст., РСАНУ);

неустрашим, -а, -о сткњ. „в. неустрашив [који се не да устрашити, који не зна за страх, веома смео, одважан, храбар]“ – ... Неустрашим борац у рату и буни, он није имао особине које се траже за успех у малим парламентарним сплеткама (Јов. С., РСАНУ);

љубим, -а, -о заст. и покр. „мио, драг, вољен, љубљен“ – Радост и задовољство [ће] љубимим пријатељима причињавати (Ил. Ј., РСАНУ) итд.;

неподвижим, -а, о сткњ. „в. неподвижан [непокретан, непомичан]“ – Сва небесна кола миродржна, / И движима и неподвижима, / Празноваће сјутра у хорима (Њег., РСАНУ);

непостижим, -а, -о сткњ. (исп. рус. непостижимый) „в. непостижан [који се не може постићи, достићи, задобити, недостижан ...]“ – Да се учини оно, што је за противника најгоре, не треба да иде до оног, што је непостижимо, али ипак у одважности треба ићи до крајњих граница допуштеног (Балт., РСАНУ) итд.;

2) дефиниција помоћу глаголског придева трпног:

богосѣасàјемї, *-ā -ō* рсл. „в. богоспасен [који је од Бога спасен, чуван, благословен]“. – Крепко [смо] намерени ... утврдити законе за богоспасајемо отечество наше (Жив. Јак., РСАНУ);

богохрàнимї, *-ā, -ō* цсл. „в. богоспасен [који је од Бога спасен, чуван, благословен]“. – Сви отачаствени архијереји не могу примити и у својим богохранимим епархијама извршити закон о таксама (Дело 9, РСАНУ);

брàним цсл. „брањен, штићен“. – Сада очи најпростије виде / да је ово крваво гнијездо / Богу драго и Богом бранимо (Њег., РСАНУ);

двїжим, *-а, -о* правн. заст. „покретан (о имовини)“. – Турци ... су сва движима добра, а тако исто и жене и децу испратили у Ужице и Соко (Нен. М., РСАНУ); Господар Софра ... напише кратак тестамент, који је овако гласио ... све моје движимо и недвижимо именије остаје мојој супрузи Софији (Игњ. Ј., РСАНУ);

3) помоћу односне реченице са заменицом *који* и именским предикатом, односно помоћу синонима у категорији придева:

неврèдим, *-а, -о* (исп. рус. неврeдимый) 1. „који је у целости, интегралан, целокупан, потпун“. – Осим законог дела, који ... на случај смрти мора остати законој деци неврeдим, на случај смрти мора остати неврeдимо и законској супрузи удовичко уживање (Никет. Г., РСАНУ) итд.; 2. „који је у првобитном стању, неоштећен, читав“. – И чудо је велико и превелико како баш те задужбине осташе неврeдима и Турци их ... не порушише (Поп. Ср., РСАНУ) итд.;

4) помоћу рефлексивног пасива, при чему се води рачуна о томе да се партицип опише на основу речи која му је у основи, допуњујући дефиницију, према потреби, одговарајућим синонимима, нпр.:

зòвомї, *-ā, -ō* заст. „који се зове, назива, звани“. – Карађорђе ... чека да Афиз-паша пређе преко Мораве, и да га дочека у бусији, зовомој Жиље (Нен. М., РСАНУ) итд.

Типови дефиниција партиципских образовања на *-ћи*, *-виши* и *-м(и)*, које смо издвојили на основу прегледа њихове обраде, пре свега у РСАНУ, показују да су лексикографи у великој мери при њиховом дефинисању водили подједнако рачуна о граматичком и функционалностилском статусу ових речи, с једне стране, као и о њиховом лексичком значењу, с друге стране. Примена показаног лексикографског поступка при дефинисању њихових значења показује да партиципска образовања на *-ћи*, *-виши* и *-м(и)* обухватају речи које можемо сматрати партиципским континуантима, пре свега у лексичко-семантичком (*љубим*, *-а, -о, њокровићелъсїевујући*,

-а, -е, *неразрушим*, -а, -о и сл.), а ређе и у лексичко-граматичком смислу (в. *клубећи се*, -а се, -е се), а да међу њима преовлађују форме које према лексичком значењу и граматичкој функцији одговарају правим придевима, о чему сведоче управо дефиниције помоћу речи придевске категорије. Међутим, када је реч о функционалности одређењу посматраних партиципских форми, које је примењено у РСАНУ, уочавамо извесно колебање у зависности од тога да ли се жели назначити књижевнोजезичка епоха из које дата партиципска форма потиче, па се сходно томе партиципи обележавају квалификаторима рсл. и цсл. до 10. књиге, а од 11. књиге квалификатором сткњ.,⁶ или се пак жели нагласити употребна вредност конкретне лексеме са становишта савременог српског књижевног језика, што се, у овом случају, назначује квалификаторима заст. и арх. Сходно изнетим чињеницама запажамо да употреба квалификатора рсл., цсл. и сткњ. не мора истовремено подразумевати застарелост, тј. неупотребљивост лексеме у савременом српском језику, барем не у свим његовим стилевима, док ће, с друге стране, употреба квалификатора заст. недвосмислено упутити на застарелост лексеме за чије значење данас постоји друга реч у савременом српском књижевном језику.

5. **ЗАКЉУЧАК.** Резултати до којих смо дошли анализом партиципских образовања на *-ћи*, *-вши* и *-м(и)* на основу примера из различитих писаних извора који припадају савременом српском језику, с једне стране, те обраде поменутих форми у српским речницима описног типа, с друге стране, показали су да се поменута партиципска образовања у савременом српском језику испољавају у два категоријама: 1) у категорији савремених партиципских континуаната, који се огледају у лексичко-граматичком значењу, када се значење радње приписује именици као (тренутна, актуелна) особина у одређеном времену, и синтаксичкој функцији атрибута, при чему на дубинској структури он представља део зависне реченице и 2) у категорији придева, који семантички одговарају трпним глаголским придевима или правим придевима. Када је реч о описним речницима савременог српског језика, партиципска образовања на *-ћи*, *-вши* и *-м(и)* обрађују се превасходно у РСАНУ.

Када упоредимо примере које смо ексцерпирани из различитих текстова који припадају савременом српском књижевном језику, с једне стра-

⁶ Од 11. књ. Речника САНУ квалификативи који се односе старије типове књижевног језика (српкословенски, рускословенски, славеносрпски и др.) замењени су јединственим квалификативом сткњ. Ову промену у лексикографском раду увео је Уређивачки одбор на предлог његовог председника Митра Пешикана, „будући да је оцењено да је у већини случајева лексикографима тешко да без доброг познавања историје језика и специјалних филолошких анализа књижевности предвуковског периода поуздано одреде разлике међу старијим типовима старог књижевног језика“ (Радовић-Тешић 2009: 35).

не, са примерима из РСАНУ, с друге стране, примећујемо да у РСАНУ изостају примери партиципских форми са рефлексивном морфемом *се*, које смо, рецимо, пронашли у другим изворима. Ова чињеница може се објаснити утицајем српске књижевнојезичке норме, према којој партиципи не припадају савременом књижевнојезичком стандарду. То се нарочито односи на образовања с повратном морфемом *се*, које не даје ниједна савремена граматика српског књижевног језика. За разлику од граматика, речник општега типа, какав је РСАНУ, описује све оно што је потврђено у речничкој грађи, па тако и партиципе. Лексикографска обрада ових речи осим дефинисања значења подразумева и питања њиховог нормативног и функционалностилског статуса. Наиме, анализа је показала да се употреба партиципа у појединим стиловима писаног изражавања српског језика одржала до наших дана, и то, рекло би се, не само пасивно чувајући речи које су у истом или адаптираном лику раније потврђене, већ стварајући, према потребама, и друге глаголске придеве. Иако употреба партиципа може сугерисати ауторов однос не само према традицији већ и према конкретном стилу и конкретној лексици (нпр. са становишта савременог српског стандардног језика, употреба окамењених партиципа *одшедши*, *блаженопочивши*, *усойши* и сл. карактеристична је за текстове религијског садржаја, док ће у другим стиловима, уколико се тамо јаве, бити функционално обележени), примери које смо анализирали показали су да употреба партиципа не мора бити искључиво „дијахрона ствар“, већ може бити и плод савременог синхронијског процеса, о чему сведоче примери партиципа настали према савременим, актуелним глаголима и њиховим значењима (нпр. догоревајућа свећа, плач рађајућих створења итд.). Ова чињеница показује да се процеси у језику одигравају и унутар стила (или стилова) и независно од прокламоване норме и устаљене граматичке праксе.

Као прво могуће питање у вези са лексикографском обрадом партиципа, које смо пре саме анализе поставили, гласило је да ли речник савременог језика општега типа, какав је РСАНУ, треба да уноси партиципска образовања двеју анализираних категорија: 1) категорије партиципских континуаната у лексичко-семантичком смислу (уп. пр. „плач рађајућих створења“, „нека вас не буни слава непријатељева, по којој је он непобедим“ и сл.) и 2) категорије партиципских континуаната у лексичко-граматичком смислу (уп. пр. „према мучећим се душама“, „Већа част учећа се на Великој школи ... није из Београда“ и сл.). Одговор на ово питање даје сам Речник САНУ, који партиципска образовања обрађује на основу материјала сабраног из различитих писаних извора. Речник САНУ, конкретно, обрађује партиципске форме обеју поменутих категорија и трију издвојених партиципских форми према глаголском времену (прошло и садашње) и начину (радни и трпни). Међу њима, истина, у Речнику САНУ има немали број примера из дела писаца који

припадају предстандардном периоду развоја српског књижевног језика, затим оних на размеђи епоха (П. П. Његош, Ј. Стерија Поповић, Ј. Хаџић и др.), али има, као што издвојени примери показују, и примера из дела писаца који су стварали на реформисаном књижевном језику у другој половини 19. века, те писаца који су своја дела објављивали у 20. веку и у чијем се језику налазе поменуте партиципске форме (Бранислав Нушић, Николај Велимировић, Глиша Елезовић, Веселин Чајкановић, Момчило Настасијевић, Јустин Поповић и др.).

На друго постављено питање, које је гласило да ли би партиципска образовања, са мање или више очуваним партиципским значењем и функцијом, требало обрађивати и презентовати у неком будућем речнику савременог српског језика описног (дескриптивног) типа, наш одговор је потврдан, имајући у виду чињеницу да немали број стваралаца који припадају савременој књижевнојезичкој епоси у својим делима употребљавају све три партиципске форме. Како нам издвојена грађа показује, реч је о истакнутим ствараоцима у српској науци, духовности и култури. Употреба партиципа у њиховим делима ни на који начин не слаби наш књижевни језик, већ, напротив, она га обогаћује и оплемењује.

Одговор на треће по реду питање, које је гласило који квалификатив дати уз поменуте партиципе у описном речнику савременог српског језика, морао би узети у обзир барем две чињенице које су у вези са изнетом грађом. Једна се односи на примере партиципских образовања који заиста потичу из старијих слојева нашег књижевног језика и који су се у истој или сличној форми сачували до данас (нпр. сушти, усопши и сл.), а друга чињеница тиче се партиципа насталих у савременом синхронизмом процесу према савременим, актуелним глаголима и њиховим значењима (догоревајућа свећа, плач рађајућих створења итд.). За прве имамо устаљене квалификаторе типа заст., арх., рсл., цсл., ссл., сткњ. арх., који су употребљени у лексикографском опису партиципа у РСАНУ и који се могу користити у издањима описних речника савременог српског језика када се жели назначити књижевнојезичка епоха из које дата партиципска форма потиче, односно њена употребна вредност. За друге поменуте случајеве, уколико би се они уносили у речник српског језика описног типа, морали би се пронаћи друкчији квалификатори, будући да се ради о речима насталим према моделу партиципа у савременом синхронном лексичко-граматичком процесу.

Цитирана литература

- Белић, Александар. Партиципи. *О језичкој природи и језичком развоју*. Београд: Завод за издавање уџбеника, 1998: стр. 274–281.
 [Belić, Aleksandar. Participi. *O jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika, 1998: str. 274–281]

- БЈЕЛАКОВИЋ, Исидора. *Партиципски пасив у књижевном језику код Срба у 19. веку*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2008.
- [BЈЕЛАКОВИЋ, Isidora. *Participski pasiv u književnom jeziku kod Srba u 19. veku*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2008]
- ГРКОВИЋ-МЕЈДЖОР, Јасмина. „Партиципи у српскословенском језику“. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XL/1 (1997): стр. 21–39.
- [GRKOVIĆ-MEJĐOR, Jasmina. „Participi u srpskoslovenskom jeziku“. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* XL/1 (1997): str. 21–39]
- ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна. *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике, 2007.
- [DRAGIĆEVIĆ, Rajna. *Leksikologija srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2007]
- ДУБИЧИНСКИЙ, В. В. *Лексикография русского языка*. Москва: Флинта–Наука, 2009.
- [DUBIČINSKIИ, V. V. *Leksikografija ruskogo āzyka*. Moskva: Flinta–Nauka, 2009]
- ЈОВАНОВИЋ, Владан. „Партиципска образовања на *-ћи* и *-вши* у савременим текстовима српског православног богословља“. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* 60/1 (2017a): стр. 87–101.
- [JOVANOVIĆ, Vladan. „Participska obrazovanja na *-ći* i *-vši* u savremenim tekstovima srpskog pravoslavnog bogoslovlja“. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 60/1 (2017a): str. 87–101]
- ЈОВАНОВИЋ, Владан. „Употреба радних партиципа (глаголских придева) садашњег (*-ћи*) и прошлог (*-вши*) времена и однос према сродним појавама у савременом српском језику“. *Наш језик* XLVIII/3–4 (2017b): стр. 67–75.
- [JOVANOVIĆ, Vladan. „Uпотреba radnih participa (glagolskih prideva) sadašnjeg (*-ći*) i prošlog (*-vši*) vremena i odnos prema srodnim pojavama u savremenom srpskom jeziku“. *Naš jezik* XLVIII/3–4 (2017b): str. 67–75]
- ЈОВАНОВИЋ, Владан. „Партиципска образовања презенте актива (*-ћи*) и пасива (*-м*), и претерита актива (*-вши*) у делима владике Петра II Петровића Његоша у грађи и обради Речника САНУ“. У: Ј. Стојановић (ур.). *Српско језичко и књижевно наслеђе на простору данашње Црне Горе. Српски језик и књижевност данас* (зборник радова са Другог међународног научног скупа одржаног у Подгорици 26–28. маја 2017. године). Подгорица: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори; Нови Сад: Матица српска; Бања Лука: Матица српска – Друштво чланова Матице српске у Републици Српској, 2019: стр. 311–324.
- [JOVANOVIĆ, Vladan. „Participska obrazovanja prezenta aktiva (*-ći*) i pasiva (*-m*), i preterita aktiva (*-vši*) u delima vladike Petra II Petrovića Njegoša u građi i obradi Rečnika SANU“. У: J. Stojanović (ur.). *Srpsko jezičko i književno nasleđe na prostoru današnje Crne Gore. Srpski jezik i književnost danas* (zbornik radova sa Drugog međunarodnog naučnog skupa održanog u Podgorici 26–28. maja 2017. godine). Podgorica: Matica srpska – Друштво чланова у Црној Гори; Нови Сад: Матица српска; Бања Лука: Матица српска – Друштво чланова Матице српске у Republici Српској, 2019: str. 311–324]
- ЈОВАНОВИЋ, Гордана, Мирослав Вукелић. „О партиципу у српскословенском спису ‘О осам врста речи’“. У: Рајна Драгићевић (ур.). *Српска славистику (колективна монографија радова српске делегације на XVI међународном конгресу славистику)*. Том 1. Београд: Савез славистичких друштава Србије, 2018: стр. 117–123.

- [JOVANOVIĆ, Gordana, Miroslav Vukelić. „O participu u srpskoslovenskom spisu ‘O osam vrsta reči’“. U: Rajna Dragičević (ur.). *Srpska slavistika (kolektivna monografija radova srpske delegacije na XVI međunarodnom kongresu slavista)*. Tom 1. Beograd: Savez slavističkih društava Srbije, 2018: str. 117–123]
- КУРЕШЕВИЋ, Марина. „Активни партиципи у средњем стилу српске средњовековне писмености: могућ правац развоја српског књижевног језика“. U: Рајна Драгићевић (ур.). *Српска славистика (колективна монографија радова српске делегације на XVI међународном конгресу слависта)*. Том 1. Београд: Савез славистичких друштава Србије, 2018: стр. 173–188.
- [KUREŠEVIĆ, Marina. „Aktivni participi u srednjem stilu srpske srednjovekovne pismenosti: moguć pravac razvoja srpskog književnog jezika“. U: Rajna Dragičević (ur.). *Srpska slavistika (kolektivna monografija radova srpske delegacije na XVI međunarodnom kongresu slavista)*. Tom 1. Beograd: Savez slavističkih društava Srbije, 2018: str. 173–188]
- ПЕШИКАН, Митар. „Неке напомене о развоју активних партиципа у српскохрватском језику“. *Зборник за филологију и лингвистику* II (1959): стр. 88–106.
- [PEŠIKAN, Mitar. „Neke napomene o razvoju aktivnih participi u srpskohrvatskom jeziku“. *Zbornik za filologiju i lingvistiku* II (1959): str. 88–106]
- ПЕШИКАН, Митар. „Лексичко благо нашег језика и нормативни однос према њему“. *Наш језик* XVIII/1–2 (1970): стр. 80–92.
- [PEŠIKAN, Mitar. „Leksičko blago našeg jezika i normativni odnos prema njemu“. *Naš jezik* XVIII/1–2 (1970): str. 80–92]
- ПИПЕР, Предраг, Иван Клајн. *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2014.
- [PIPER, Predrag, Ivan Klajn. *Normativna gramatika srpskog jezika*. Novi Sad: Matica srpska, 2014]
- РАДОВИЋ-ТЕШИЋ, Милица. *Граматички и лингвистички појмовник*. Београд: Учитељски факултет Универзитета у Београду, 2011.
- [RADOVIĆ-TEŠIĆ, Milica. *Gramatički i lingvistički pojmovnik*. Beograd: Učiteljski fakultet Univerziteta u Beogradu, 2011]
- СВЕЗН.: *Свезнање*. Општи енциклопедиски лексикон I–II. П. Петровић (ур.). Београд, 1937.
- [Svezn.: *Sveznanje*. Opšti enciklopediski leksikon I–II. P. Petrović (ur.). Beograd, 1937]
- СТАНОЈЧИЋ, Живојин, Љубомир Поповић. *Граматика српског језика*. Београд: Завод за уџбенике, 2008.
- [STANOJČIĆ, Živojin, Ljubomir Popović. *Gramatika srpskoga jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2008]
- СТАНОЈЧИЋ, Живојин. *Граматика српског књижевног језика*. Београд: Креативни центар, 2010.
- [STANOJČIĆ, Živojin. *Gramatika srpskog književnog jezika*. Beograd: Kreativni centar, 2010]
- СТЕВАНОВИЋ, М. „Попридевљавање глаголског придева на -ћу“. *Јужнословенски филолог* XVIII/1–4 (1949–1950): стр. 55–85.
- [STEVANOVIĆ, M. „Popridevljavanje glagolskog prideva na -ću“. *Južnoslovenski filolog* XVIII/1–4 (1949–1950): str. 55–85]
- СУБОТИЋ, Љилјана. „Партиципи у функцији термина у књижевном језику Јована Ст. Поповића“. *Научни сасијанак слависта у Вукове дане* 11 (1981): стр. 61–67.
- [SUBOVIĆ, Ljiljana. „Participi u funkciji termina u književnom jeziku Jovana St. Popovića“. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 11 (1981): str. 61–67]

- СУБОТИЋ, Љиљана. „Судбина партиципа у књижевном језику Срба у 19. веку“. *Прилози проучавању језика* 20 (1984): стр. 3–76.
[SUBOVIĆ, Ljiljana. „Sudbina participa u književnom jeziku Srba u 19. veku“. *Prilozi proučavanju jezika* 20 (1984): str. 3–76]
- СУБОТИЋ, Љиљана. „Употреба партиципа у књижевном језику Јована Стерије Поповића“. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* 41/2 (1998): стр. 95–102.
[SUBOVIĆ, Ljiljana. „Upotreba participa u književnom jeziku Jovana Sterije Popovića“. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 41/2 (1998): str. 95–102]
- ШИМЧУК, Э. Г. *Русская лексикография*. Учебное пособие. Москва: МГУ, 2003.
[ŠIMČUK, Ě. G. *Russkaâ leksikografiâ*. Učebnoe posobie. Moskva: MGU, 2003]

*

- ENC.SH. J.: *Enciklopedijski leksikon – Srpskohrvatski jezik*. Živojin Stanojčić, Asim Peco (red.). Beograd: Interpres, 1972.
- MAROJEVIĆ, Radmilo. *Gramatika ruskog jezika*. Beograd – Novi Sad: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Zavod za izdavanje udžbenika, 1989.
- MRAZOVIĆ, Pavica. *Gramatika srpskog jezika za strance*. Novi Sad – Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2009.
- SSLT: *Slovn k slovanské lingvistické terminologie / Словарь славянской лингвистической терминологии / Dictionary of Slavonic Linguistic Terminology I–II*, Alois Jedlička (red.). Praha: Academia, 1977–1979.

Извори

- БОГДАНОВИЋ, Димитрије (прев.). Свети Јован Лествичник. *Лествица*. Бања Лука: Романов, 2008.
[BOGDANOVIĆ, Dimitrije (prev.). Sveti Jovan Lestvičnik. *Lestvica*. Banja Luka: Romanov, 2008]
- ВЕЛИМИРОВИЋ, Николај. *Молитве на језеру*. Ваљево: Глас цркве, 2003а.
[VELIMIROVIĆ, Nikolaј. *Molitve na jezeru*. Valjevo: Glas crkve, 2003a]
- ВЕЛИМИРОВИЋ, Николај. *Духовна лира*. Ваљево: Глас цркве, 2003б.
[VELIMIROVIĆ, Nikolaј. *Duhovna lira*. Valjevo: Glas crkve, 2003b]
- ВЕЛИМИРОВИЋ, Николај. *Жетве Господње*. Ваљево: Глас цркве, 2003в.
[VELIMIROVIĆ, Nikolaј. *Žetve Gospodnje*. Valjevo: Glas crkve, 2003v]
- ВЕЛИМИРОВИЋ, Николај. *Јеврејима*. Ваљево: Глас цркве, 2003г.
[VELIMIROVIĆ, Nikolaј. *Jevrejima*. Valjevo: Glas crkve, 2003g]
- ВЕЛИМИРОВИЋ, Николај. О знаменитим људима. *Ниче и Достоевски*. Ваљево: Глас цркве, 2003д: стр. 23–155.
[VELIMIROVIĆ, Nikolaј. О znamenitim ljudima. *Niče i Dostojevski*. Valjevo: Glas crkve, 2003d: str. 23–155]
- ВЕЛИМИРОВИЋ, Николај. Духовни препород Европе. *О Европи*. Ваљево: Глас цркве, 2003ђ: стр. 57–78.
[VELIMIROVIĆ, Nikolaј. Duhovni preporod Evrope. *O Evropi*. Valjevo: Glas crkve, 2003đ: str. 57–78]
- ВЕЛИМИРОВИЋ, Николај. *Живот Светог Саве*. Ваљево: Глас цркве, 2003е.
[VELIMIROVIĆ, Nikolaј. *Život Svetog Save*. Valjevo: Glas crkve, 2003e]
- ВЕЛИМИРОВИЋ, Николај. *Религија Његошева*. Крушчић: Панонске нити, 2013.

- [VELIMIROVIĆ, Nikolaj. *Religija Njegoševa*. Крушчић: Панонске нити, 2013]
- ВЕЛИМИРОВИЋ, Николај. *Охридски ѓролог*. Ваљево: Манастир Лелић, 2008.
- [VELIMIROVIĆ, Nikolaj. *Ohridski prolog*. Valjevo: Manastir Lelić, 2008]
- МАРИНКОВИЋ, Живан. *Најбољи васиїиїач (збирка васиїиїних ѓримера)*. Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 1995.
- [MARINKOVIĆ, Živan. *Najbolji vaspitač (zbirka vaspitnih primera)*. Sveti arhijerejski sinod Srpske pravoslavne crkve, 1995]
- ПЕРОВИЋ, Давид. *Пројаве хришћанског еїѓоса у Домосїѓроју сїасења, кроз личносї, и у богословју. Сїѓослови о хрисїѓѓиїхији као нарави ѓо Хрисїѓу и о нарави антихрисїѓовској*. Београд: Православни богословски факултет, Институт за теолошка истраживања, 2011.
- [PEROVIĆ, David. *Projave hrišćanskog etosa u Domostroju spasenja, kroz ličnost, i u bogoslovlju. Stoslovi o hristoihiiji kao naravi po Hristu i o naravi antihristovskoj*. Beograd: Pravoslavni bogoslovski fakultet, Institut za teološka istraživanja, 2011]
- ПОПОВИЋ, Јустин. *Догмаїѓика ѓравославне цркве II*. Београд: Задужбина „Свети Јован Златоуст“ Аве Јустина Ѓелијског – Ваљево: Манастир Ѓелије, 2004.
- [POPOVIĆ, Justin. *Dogmatika pravoslavne crkve II*. Beograd: Zadužbina „Sveti Jovan Zlatoust“ Ave Justina Čelijskog – Valjevo: Manastir Čelije, 2004]
- РСМС: *Речник срїскохрватиїскога књижевног језика*, I–III. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967–1969; IV–VI. Нови Сад: Матица српска, 1969–1976.
- [RMS: *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika*, I–III. Novi Sad – Zagreb: Matica srpska – Matica hrvatska, 1967–1969; IV–VI. Novi Sad: Matica srpska, 1969–1976]
- РСАНУ: *Речник срїскохрватиїскога књижевног и народног језика*. I–. Београд: САНУ, 1959–.
- [RSANU: *Rečnik srpskohrvatskoga književnog i narodnog jezika*. I–. Beograd: SANU, 1959–]
- РСЈ: *Речник срїскога језика*. Нови Сад: Матица српска, 2007.
- [RSJ: *Rečnik srpskoga jezika*. Novi Sad: Matica srpska, 2007]
- СТОЈАНОВИЋ, Љубивоје. *Тумаचेње Библије*. Београд: Учительски факултет, 2008.
- [STOJANOVIĆ, Ljubivoje. *Tumačenje Biblije*. Beograd: Učiteljski fakultet, 2008]

Владан З. Јовановић

Институт сербског језика Сербској академији наук и искуств

ВЗГЛЯД НА ПРИЧАСТНЫЕ ОБРАЗОВАНИЯ НА -ЃИ, -ВШИ И
-М(И) С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКОГО ОПИСАНИЯ
СОВРЕМЕННОГО СЕРБСКОГО ЯЗЫКА

Резюме

В статье с точки зрения лексикографии проанализированы причастные образования на -Ѓи, -вши и -м(и), которые в современном сербском языке выражаются двумя категориями: 1) категорией современных причастных континуантов, действие которых приписывается существительному в качестве фактического и актуального признака в определенное время, и 2) категорией прилагательных, которые семантически соответствуют страдательным причастиям или собственно прилагательным.

Что касается толковых словарей современного сербского языка, то причастия на *-ћи*, *-вши* и *-м(и)* лексикографически обрабатываются в первую очередь в Словаре Сербской академии наук и искусств. Сравнивая примеры, полученные из различных текстов, принадлежащих к современному сербскому литературному языку с одной стороны, с примерами из Словаря САНИ с другой, можно заметить, что в Словаре САНИ отсутствуют примеры форм причастий с рефлексивной морфемой *се*, подтвержденных в других источниках. Данный факт можно объяснить влиянием сербской литературно-языковой нормы, согласно которой причастия не относятся к современному литературно-языковому стандарту. Это особенно относится к образованию с морфемой *се*, которого нет ни в одной современной грамматике сербского литературного языка. В статье делается вывод, что в Словаре САНИ обрабатываются формы причастий обеих упомянутых категорий и трех отдельных форм причастий в зависимости от глагольного времени (прошедшего и настоящего) и состояния (действительного и страдательного). Среди подтверждений мы находим не только примеры из первой половины XIX века, когда причастия были обыкновенным явлением в литературном языке сербов, но и произведения писателей XX века на современном сербском литературном языке. Согласно указанному факту в статье делается вывод о том, что причастия должны быть описаны и представлены в словарях, как в тех, составление которых продолжается (Словарь САНИ), так и в будущих современных словарях сербского языка.

Проанализированный материал показал, что причастия используются выдающимися деятелями сербской науки, духовности и культуры. Что касается вопроса о том, какую помету присвоить указанным типам причастий в толковом словаре современного сербского языка, ответ на этот вопрос должен учитывать как минимум два факта, относящиеся к представленному материалу. Первый относится к примерам причастных образований, которые действительно происходят из более старых слоев нашего литературного языка и которые сохранились в той же или похожей форме до наших дней (например, *одшедши*, *успиши*), а второй факт касается причастий, возникших в современном синхронном процессе от современных, актуальных глаголов и их значений (*догоревајућа* свећа, плач *рађајућих* створења и т. п.). Для первых примеров установлены пометы типа заст., арх., рсл., цсл., ссл., сткњ. арх., которые используются в лексикографическом описании причастий в Словаре САНИ и которые могут использоваться в изданиях толковых словарей современного сербского языка при желании указать на литературную эпоху, из которой ведет происхождение данная форма причастия или ее использование. Для других упомянутых случаев, если бы они стали вводиться в словарь сербского языка описательного типа, пришлось бы найти другие пометы, так как это слова, образованные в соответствии с моделью причастия в современном синхронном лексико-грамматическом процессе.

Ключевые слова: причастные образования, грамматика, семантика, лексикография, словари, современный сербский язык.

Vladan Z. Jovanović
Institute for the Serbian Language of SASA

AN OVERVIEW OF THE PARTICIPLES ENDING IN *-ћи*, *-виш* AND *-м(и)*
FROM THE PERSPECTIVE OF THE LEXICOGRAPHIC DESCRIPTION OF
THE CONTEMPORARY SERBIAN LANGUAGE

S u m m a r y

From the perspective of lexicography, this paper presents an analysis of participles ending in *-ћи*, *-виш* and *-м(и)*, which in contemporary Serbian language fall within two categories: 1) the category of contemporary participial continuants, whose action is attributed to the noun as a temporary, current feature at a definite point in time, and 2) the category of adjectives that semantically correspond to past participles or to adjectives proper. As regards the descriptive dictionaries of the contemporary Serbian language, the participles ending in *-ћи*, *-виш* and *-м(и)* are lexicographically treated primarily in the *Dictionary of the Serbian Academy of Sciences and Arts* (the SASA Dictionary). Comparing the example sentences excerpted from various texts belonging to the contemporary standard Serbian language, on the one hand, with those excerpted from the SASA Dictionary, on the other, it can be noted that the SASA Dictionary does not contain examples of participle forms with the reflexive morpheme *-се*, while they can be said to be confirmed in other sources. This can be explained as resulting from the impact of the Serbian language norm, according to which participles do not belong to the contemporary standard Serbian language. This is especially true of forms containing the reflexive morpheme *-се*, which are not to be found in any modern grammar of the standard Serbian language. It is concluded in the paper that the SASA Dictionary treats the participle forms of both aforementioned categories and of three separate participle forms according to the verb tense (past and present) and voice (active and passive). As for the sources confirming the use of these forms, they can be found not only in those dating from the first half of the 19th century, when participles were commonplace in the literary language of Serbs, but also in the works of the 20th-century authors using the contemporary standard Serbian language. In accordance with that, the conclusion to be drawn is that participles should be treated and included in dictionaries, both in those whose compilation is ongoing (i.e. the SASA Dictionary) and in the future dictionaries of the contemporary Serbian language. The excerpted material shows that participles are used by prominent authors in Serbian science, religion and culture. As for the issue of which label to use for the indicated types of participles in the descriptive dictionary of the contemporary Serbian language, it is argued in this paper that in order to resolve it one should take into consideration at least two sets of facts related to the presented material. One refers to the examples of the formation of participles that in fact originate from the older layers of our literary language and which have been preserved in identical or similar form to this day (e.g. *одшедши*, *усојиши*), while the other concerns participles created in a contemporary synchronic process involving contemporary verbs in current use and their meanings (*догоревајућа* свећа, плач *рађајућих* створења, etc.). The former set

of examples is marked with standard labels, such as ‘заст.’ (‘obsolete’), ‘арх.’ (‘archaic’), ‘рсл.’ (‘Russian Church Slavonic’), ‘цсл.’ (‘New Church Slavonic’), ‘ссл.’ (‘Serbian Church Slavonic’), ‘сткњ. арх.’ (‘from earlier literary sources, old-fashioned’), used in the lexicographic description of participles in the SASA Dictionary, which can also be used in other descriptive dictionaries of the contemporary Serbian language to indicate the literary epoch in which a particular form of participle originated, or its pragmatic value. Concerning the latter set of participles, if they were to be introduced into a descriptive dictionary of the Serbian language, they would require different labels, since these are the words formed according to the participle-building pattern of the present-day synchronic lexical-grammatical process.

Keywords: participle forms, grammar, semantics, lexicography, dictionaries, contemporary Serbian language.